

IN MEMORIAM

VLADIMIR NIKOLAJEVIČ TOPOROV
(1927. – 2005.)

Zaokružio je svoj životni put akademik Vladimir Toporov, ruski znanstvenik svjetskoga glasa. Poznat je kao filolog, lingvist, etimolog, filozof jezika i mita, indolog, istraživač duhovnosti u ruskoj književnosti od srednjega vijeka do moderne.

Kao čovjek i znanstvenik, Vladimir Toporov je ujedinjavao visoku razinu inteligencije i skromnosti i nevjerojatnu širinu erudicije i kompetencije. Vjačeslav Ivanov, njegov vršnjak i suautor niza radova, o njemu je napisao: »Vladimir Nikolajevič Toporov znanstvenik je koji je u svojem radu obuhvatio sva osnovna područja znanja koja se odnose na dosegnuća ljudskoga duha«. Bibliografija V. N. Toporova sadržava više od 1500 publikacija, od kojih je 30 monografija. Kao lingvist bavio se komparativno-povijesnim istraživanjima na području indoeuropeistike, slavistike (s naglaskom na rusistici) i baltičkih jezika. U književnoj povijesti bavio se problemima poetike i strukture teksta. Na građi indoeuropskih jezičnih tradicija, posebice slavenskih i baltičkih, istraživao je folklor, religiju i mitologiju, duhovnu kulturu i semiotiku. Proučavao je indoiransku i antičku tradiciju. Bavio se rekonstruiranjem pruskog jezika i baltoslavenskoga panteona, ugrofinske toponimije i »peterburškoga teksta ruske kulture« (srebrni vijek ruske književnosti). Predočio je osobitosti ruske duhovne kulture srednjega vijeka te analizirao ruske srednjovjekovne grafite i književnost moderne. Obavio je važna istraživanja iz povijesti praslavenskoga poganstva te bio jedan od vodećih autora temeljne enciklopedije *Mitovi svjetskih naroda*, u kojoj je pripremio velik broj tekstova, od takvih kao što su *Kozmos* i *Križ* do gotovo svih članaka o simbolici životinjskoga svijeta (od *Orla* do *Bubamare*). Njegova istraživanja kronološki obuhvaćaju razdoblje od sredine drugoga tisućljeća prije Krista do kraja 20. stoljeća – teritorij od Egipta do In-

dije, od Turkestana do Skandinavije – te lingvistički pokrivaju sav areal šire-
nja indoeuropskih jezika, ulazeći djelomično i na prostor semitskih jezika. Bio
je jedan od osnivača tartusko-moskovske semiotičke škole, posljednje škole ru-
ske humanističke znanosti koja je imala svjetski značaj.

Jedinstveno mjesto koje je imao u znanosti kao da se podudaralo s njego-
vim načinom života. »Neokrunjeni akademik«, sve do sloma sovjetskog raz-
doblja poznatoga kao *perestrojka* odbijao je obraniti doktorat. Stekao je svjet-
sko ime ranije nego znanstvene stupnjeve: tek 1988., pred slom sovjetskoga
razdoblja, kad je bila priznata očitost njegovih zasluga, dobio je zvanje doktora
filologije *honoris causa*. Isto je tako tek 1990. izabran za akademika Ruske aka-
demije znanosti. Mnogo prije bio je priznat u cijelome svijetu: bio je članom
organizacija *Academia Europaea*, *International Semiotic Society*, *International
Language Origin Society*, *International Philosophic Peirce Society*, počasnim čla-
nom Akademije znanosti Letonije, doktorom *honoris causa* Sveučilišta u Vil-
niusu i članom redakcijskih odbora međunarodnih izdanja *Arbor Mundi*, *Lin-
guistica Baltica*, *International Journal of Poetics*, *Kodikas*, *Proverbium* te ruskih
Voprosy jazykoznanija, *Balto-slavjanske issledovanija* i *Etimologija*.

Njegov život i rad odvijali su se u društvenim uvjetima s posebice naglaše-
nim pritiscima političkih struktura, u kojima je ideologiziranje bilo normom.
Međutim, Vladimir Toporov se svojom intelektualnom i duhovnom snagom
uspio postaviti kao visok znanstveni autoritet, čija istraživanja nisu dopušta-
la politička špekuliranja. Svojom osobnošću i djelovanjem utjelovljivao je inte-
lektualca visoke razine moralnosti, inteligencije i stručnosti.

Životni put i rad znanstvenika posebice su indikativni kao izraz nastanka i
razvoja intelektualca u uvjetima veoma nepovoljnim za razvoj struke. Rođen
je u Moskvi 1928., a diplomirao je 1951. na filološkom fakultetu Moskovskog
sveučilišta. Njegovom je preokupacijom postala lingvistika, za to doba prilič-
no rizična disciplina. Humanističke su se znanosti u razdoblju prije kraja Sta-
ljinova režima posvema svodile na ideologizirane konstrukcije. Staljin je iza-
brao upravo jezikoslovlje kao objekt svojega filozofiranja, što je imalo snažan
odjek na znanosti pretvorene u polje za udvaranje ideologiji. Intelektualni po-
tencijal doživio je potpun slom, a metode su predočene likvidiranjem *mariz-
ma* koji je dao povod za dalja proganjanja upravo lingvistike. Sve ono što se
usmjerilo prema zapadu u distanciranju od sovjjetizma, velika imena kao Ro-
man Jakobson, Polivanov, Ferdinand de Saussure, Praški lingvistički krug i
drugo, djelovalo je pod posvemašnjom zabranom. Ruski formalizam iz 1920-
ih pao je u zaborav, a na mjestu nekadašnjih znanstvenika svjetskoga glasa
formirala se kohorta koja je operirala samo metodama marksističko-lenjini-
stičkih, klasnih dogmi. Uzorom su proglašavani predstavnici »demokratske«
književnosti kao Bjelinski, Černiševski, Dobroljubov i drugi.

Tek je krajem 50-ih počelo kratko razdoblje poznato kao *zatopljenje*. Uki-
da se tabu na kibernetiku i discipline povezane s njome, kao što su struktu-
ralna i matematička lingvistika. Znakovitim događajem bio je dolazak Roma-
na Jakobsona 1956. u SSSR. Ne manje važno bilo je imenovanje akademika V.
Vinogradova urednikom časopisa *Voprosy jazykoznanija*. Za svojeg zamjeni-
ka postavio je Vjačeslava Ivanova (rođen 1929.), koji se zauzimao za lingvistič-
ki strukturalizam i strojno prevođenje. To je značilo obnavljanje škole ruskoga
formalizma iz 20-ih, zabranjenog staljinističkom cenzurom. Međutim, iner-
tnost znanstvenika traumatiziranih Staljinovim terorom bila je golema te je
kočila dinamiku razvoja. Mladi su se znanstvenici morali prikrivati izdanjima
s izričito komunističkim nazivima. Prve publikacije iz strukturalne lingvistike
V. Ivanov je objavljivao u zbornicima *Kibernetiku u službu komunizmu*.

Godine 1956. Vjačeslav Ivanov je s kolegama na filološkom fakultetu Mo-
skovskog sveučilišta pokrenuo seminar iz strukturne i matematičke lingvisti-
ke. Seminar je uskoro dokinut, a Ivanov je protjeran sa sveučilišta zbog podrš-
ke Pasternaku i veze »s američkim špijunom« Jakobsonom. Međutim, počet-
kom 60-ih dolazi do izražaja mlada generacija poznata kao *šestdesjatniki*, kojoj
je zajedno s Vjačeslavom Ivanovom i Jurijem Lotmanom pripadao i Vladimir
Toporov. Znanstvenici su se uspjeli izboriti za nužnost lingvističkih istraži-
vanja te su 1960. odlukom Akademije znanosti SSSR-a u nizu akademskih in-
stituta utemeljeni odsjeci strukturne lingvistike. Tadašnji su jezikoslovci do-
življavali pravu informacijsku i stvaralačku ofenzivu. Posebnu je ulogu igrao
Odsjek za strukturalnu tipologiju slavenskih jezika *Instituta slavjanovedenija* i
njegov prvi pročelnik Vladimir Toporov. Tada je strukturalizam postao glav-
nim ugroženikom marksističko-lenjinističke metodologije u teoriji književno-
sti. Godine 1963. došlo je do važna događaja: moskovski su se strukturalisti
upoznali s Jurijem Lotmanom (rođen 1922.), koji je od 1960. bio na čelu kate-
dre za rusku književnost sveučilišta u Tartuu. Ondje je nastalo središte sovjet-
ske semiotike i strukturalizma. U ime rektora Tartuskog sveučilišta Lotman je
uspjio pribaviti poziv Toporovu da pročita ciklus predavanja u Tartuu i za ti-
sak predložio *Učenyje zapiski*. Tartuu postaje poznat u svijetu zahvaljujući troji-
ci vodećih strukturalista koji su ondje imali mogućnost objavljivati radove kao
što su *Trudy po znakovym sistemam* (prvi je svezak izišao 1964.) ili Lotmanove
Lekcii po strukturalnoj poetike; godine 1965. izišao je drugi svezak s 35 članaka
i publikacija. Počelo je okupljanje ideja i metoda strukturalno-semiotičke knji-
ževne kritike, povratak Praškomu lingvističkom krugu, nanovo je bila osmi-
šljena paleosemantička metoda N. J. Marra u obradi O. M. Frejdenberg, pre-
dočena je strukturalna antropologija Claudea Lévi-Straussa, kulturologija M.
Bahtina, morfološki pristupi V. Proppa, folkloristika P. Bogatireva, lingvistič-
ka škola R. Jakobsona... Sastavni dio te znanstvene avangarde predstavljala su
i semiotička istraživanja V. Toporova.

Međutim, postupno se vraćala reakcija, rad tartuske škole bio je sve više otežavan ograničenjem objavljivanja, citiranja tog izdanja, sprječavanjem komunikacija s inozemstvom i drugim restrikcijama. Proganjanja su iz Moskve pokrenuli partijski akademici na čelu s M. Hrapčenkom, koji je, u svojstvu akademika-tajnika Odjela za književnost i jezik AN SSSR-a od 1967., kao dobitnik Lenjinove nagrade 1974., neprekidno signalizirao u CK KPSS da je strukturalizam konkurent marksističko-lenjinističkoj, jedinjoj pravilnoj metodologiji. Kao otpor prema ideologiziranju, u znanstvenim se krugovima počeo formirati nonkonformizam, neprihvatanje “oficioznog”. Kao poseban oblik obrane znanstvenici su se udubili u istraživanja starina, koja nisu zahtijevala obvezatno citiranje ideoloških dogma. Tijekom 1960-ih, 70-ih do 80-ih godina, uza sve probleme objavljivanja, u sovjetskoj su znanosti nastala, kao izraz otpora ideološkim pritiscima, velika znanstvena istraživanja prošlosti.

Tih godina Toporov radi na rekonstruiranju indoeuropskoga mita i rituala, istražuje slavenske i baltičke starine te malo poznate stranice *srebrnog stoljeća* ruske književnosti. Sam je ostvarivao projekte koji su zahtijevali sudjelovanje cijeloga instituta – takvi su primjerice njegov *Rječnik pruskog jezika*, rad na *Mitovima svjetskih naroda*, za koje je napisao cijeli korpus ključnih tekstova, itd. Prema procjeni stručnjaka Toporov je ne samo duboko pronicao u bit mitološkog mišljenja već je, istražujući prastare mitologije, sam stvarao, srodno Lévi-Straussu, “mitologiju mitologije”. Uz to je bio strogo argumentiran, ne prekoračujući granice znanosti. Jedna od njegovih poznatih koncepcija, koju je nazvao “osnovni mit”, strukturno povezana sa svim drugima, jest mit o gromovniku koji pobjeđuje svog neprijatelja – zmaja – i stablu koje ima funkciju stabla svijeta i koje povezuje zemaljski svijet s donjim svijetom, podzemnim, i s gornjim, nebeskim. U radovima *Slavenski jezični modelirajući sistemi: drevni period* (1965.), *Istraživanja iz područja slavenskih starina: Leksička i frazeološka pitanja rekonstruiranja tekstova* (1974.), oba u suautorstvu s V. V. Ivanovom, pružio je posve nove interpretacije mitološke građe. Njegova su istraživanja imala međunarodni odjek te su se inkorporirala u daljnja proučavanja povijesnih kultura.

Kao čovjek i znanstvenik Vladimir Toporov nije se volio javno eksponirati, nije deklarirao svoja politička stajališta. Ona su se izražavala u odbijanju službenih priznanja, u činjenici da nije želio obraniti doktorat – to bi neizbježno bilo odvelo komuniciranju s oficijelnim strukturama. Čak je na znanstvenim konferencijama izbjegavao javne nastupe, a ni u inozemstvo gotovo uopće nije odlazio premda je neprekidno dobivao pozive. Znalo se da bi ostvarivanje takva puta obvezatno vodilo do partijskoga biroa, što mu nikako nije bila želja. Prema uspomenu njegovih suvremenika i učenika, sa simpatijama je govorio o patrijarhalnoj naravi moskovskih devetnaestostoljetnih profesora,

koje je visoko cijenio. Premda je izbjegavao izlaganje javnosti, veoma je cijenio kolegijalnost te upozoravao učenike da se u znanosti ne valja upuštati u separiranja. Hobi mu je bio nogomet.

Kad mu je 1990. za enciklopediju *Mitovi svjetskih naroda* dodijeljena Državna nagrada SSSR-a, odbio ju je primiti prosvjedujući protiv vojno-policijskih akcija sovjetskog režima u pribaltičkim zemljama. Poslije je postao prvi dobitnik nagrade A. Solženjicin (1998.) i nagrade Andrej Bjeli (2004.). Zauzima se za povratak imena Königsberg gradu preimenovanu nakon Drugoga svjetskog rata u Kalinjingrad. »Imam dojam da nedovoljno shvaćaju golemu ulogu Königsberga u kulturi cijeloga jugozapadnog baltičkog areala«, rekao je 2003. u intervjuu (inače ih je rijetko davao). »Pa prva tiskana knjiga na litavskom izašla je 1547. u Königsbergu... Jedno je od prvih izdanja letonske Katedeze izašlo također u Königsbergu. Ovdje je tiskano mnogo poljskih knjiga. Königsberg je bio sveučilišnim središtem u koje su dolazili ljudi iz svih pribaltičkih zemalja, iz Poljske, iz Češke, iz zapadne Rusije. Poznati su popisi tamošnjih studenata te se već prema njihovim prezimenima može vidjeti da je grad imao internacionalni kulturni karakter. Dakle, ovaj se grad ima čime ponositi. Nije manje važan ni taj svojevrsni povijesni univerzalizam koji ujedinjuje i njemačko, i poljsko, i litavsko, i svakakao rusko stanovništvo«, humanističkim argumentima, kao stručnjak za pruski jezik, uvjeravao je u potrebu povratka prvotnog imena tomu gradu. Ti argumenti nisu bili uslišeni i grad se i dalje zove Kalinjingrad.

Nedugo prije smrti izašla mu je zadnja knjiga, posvećena ruskoj moderni, pod nazivom *Iz istoriji peterburgskogo appollinizma: ego zolotye dni i ego krušenie*. U moskovskim knjižarama još se mogu naći primjerci započeta, ali smrću autora presječena serijskog izdanja *Issledovanija po etimologii i semantike, Tom 2. Indoevropskije jazyki i indoevropistika*. Njegovi su radovi i dalje traženi te je moskovska izdavačka kuća *Jazyki slavjanskoj kuljture* najavila objavljivanje sabranih djela Vladimira Toporova.

Umro je u 78. godini života, kao član *Ruske akademije znanosti*, ubrzo nakon velikana kao što su Jurij Lotman, Sergej Averincev, Mihail Gasparov, Dmitrij Lihačev i drugi koji su obilježili tu znanost nastalu u doba nepovoljno za slobodu stvaralaštva. Toporovljevi utjecaj na razvoj ruske filologije u drugoj polovici 20. i na početku 21. stoljeća velik, s odjecima u svjetskoj filologiji.

Djela Vladimira Toporova ostavila su trag i u hrvatskoj znanosti, posebice u istraživanju prošlosti, mitološke kulture, lingvistike. Za potrebe daljnjih istraživanja može poslužiti i ovaj izbor iz bibliografije našega znanstvenika:

Vladimir Nikolajevič Toporov

- Локатив в славянских языках. М.: Изд-во АН СССР, 1961. 379 с.
- Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М.: Изд-во АН СССР, 1962. 270 с. Соавт. О. Н. Трубачев.
- Славянские языковые моделирующие семиотические системы: Древний период. М.: Наука, 1965. 246 с. Соавт. В. В. Иванов.
- Исследования в области славянских древностей: Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов. М.: Наука, 1974. 342 с. Соавт. В. В. Иванов.
- Прусский язык (т. 1–5, 1975–1989, издание продолжается).
- Пушкин и Голдсмит в контексте русской Goldsmithian'ы: (к постановке вопроса). Wien, 1992. 222 p. (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderb. 29).
- Трудничество во Христе (творческое собирание души и духовное трезвение). 1. Russian literature. XXXIII: Special issue. Amsterdam, 1993. 160 p.
- Эней – человек судьбы: (к “средиземноморской” персонологии). М.: Радикс, 1993. Ч. 1. 195 с.
- О мифопоэтическом пространстве: Избр. ст. Pisa: ECIG, 1994. 316 p.
- “Бедная Лиза” Карамзина: Опыт прочтения: К двухсотлетию со дня выхода в свет. М.: РГГУ, 1995. 511 с.
- Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. М.: Прогресс-Культура, 1995. 624 с.
- Святость и святые в русской духовной культуре. М.: Языки русской культуры, 1995–1998. Т. 1: Первый век христианства на Руси. 875 с.; Т. 2: Три века христианства на Руси (XII–XIV вв.): Память о Преподобном Сергии: И. Шмелев – “Богомолье”. 470 с.
- Древнеиндийская драма Шудраки “Глиняная повозка”: Приглашение к медленному чтению. М.: Наука: О. Г. И., 1998. 412 с.
- Предыстория литературы у славян: Опыт реконструкции: Введение к курсу истории славянских литератур. М.: РГГУ, 1998. 319 с.
- Странный Тургенев: Четыре главы. М., 1998. 188 с. (Чтения по истории и теории культуры / РГГУ; Вып. 20.)
- Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai. Vilnius: Aidai, 2000. 365 p. [Исследования в области балтийской мифологии и ритуала. Избранное]

- Miasto i mit / wybrał, przełożył i wstępem opatrzył Bogusław Żyłko, Gdańsk: Słowo/Obraz Terytoria, 2000. 350 s.
- Из истории русской литературы. Т. 2: Русская литература второй половины XVIII века: исследования, материалы, публикации. М. Н. Муравьев: Введение в творческое наследие. М.: Языки русской культуры, 2001-2003. Кн. 1. 912 с.; Кн. 2. 928 с.
- Начало литовской письменности. Мартинас Мажвидас в контексте времени (К 450-летию со дня выхода в свет первой литовской книги). Vilnius: Baltos lankos / М.: Дом Юргиса Балтрушайтиса, 2001. 117 с.
- Przestrzeń i rzecz / tłum. Bogusław Żyłko. Kraków: Tow. Autorów i Wydaw. Prac Nauk. "Universitas", 2003.
- Петербургский текст русской литературы. СПб.: Искусство, 2003. 612 с.
- Из истории петербургского аполлинизма: его золотые дни и его крушение. М.: О. Г. И., 2004. 264 с., ил.
- Исследования по этимологии и семантике. В 3 т. Т. 1: Теория и некоторые частные ее приложения. М.: Языки славянской культуры, 2004. 816 с. (Opera etymologica. Звук и смысл.)

Vidi također: Бушуй А. М., Судник Т. М., Толстая С. М. Библиографический указатель по славянскому и общему языкознанию: Владимир Николаевич Топоров. Самарканд, 1989.

Јевгенј Паšченко